

Марія Краєва

РОБІТНИЧИЙ КЛУБ У СТРУКТУРІ ПРОЛЕТКУЛЬТІВСЬКИХ УСТАНОВ

В період між революціями 1905–1907 років і революційними подіями 1917 року за ініціативою більшовиків активно починає розвиватися культурно-просвітницька робота. Розпочали свою діяльність клуби, комісії з розповсюдження партійного більшовицького друку, який мав на меті ознайомити народні маси із соціально-політичною ситуацією, а також підняти питання революційної боротьби. Ці та інші аспекти активізували дослідження передумов та причин виникнення робітничих клубів як основної складової Пролеткульту в зв'язку з тим, що вони є недостатньо висвітленими на сторінках наукової літератури та періодичних видань, що й становить актуальність досліджуваної проблеми.

Нами було проаналізовано науковий доробок таких відомих дослідників історії педагогіки, як Л. Булавки, В. Довгопол, Д. Іванцової, О. Кравченко, І. Лапіної, А. Луначарського, С. Наконечного, Л. Ніколаєвої, І. Федорчук та ін. Їхні наукові праці, власне, і становлять джерельну базу для дослідження окресленої проблеми.

Мета статті – висвітлити передумови та причини виникнення робітничих клубів як основної складової Пролеткульту. Завдання статті – оприлюднити результати наукового пошуку з питань дослідження окресленої проблеми.

7 травня 1917 року в газеті «Правда» був надрукований заклик «До поетів, белетристів і художників»: «Пролетаріат – це титан всіх революцій та будівельник світлого майбутнього всього людства – має мати своє міцне мистецтво, своїх поетів та художників. Повного розквіту пролетарське мистецтво досягне, звичайно ж, тільки в соціалістичному устрої. Але вже зараз, коли ми позбулися частково кайданів пролетаріату, іскри вільного мистецтва повинні розгорітися в яскраве полум'я. Цього потребує сьогодення. Цього потребує революція. Закликаємо поетів, белетристів та художників згуртуватися при видавництві «Прибій» в «Гурток пролетарського мистецтва» [1, с. 41].

А. Луначарський – один із видатних більшовицьких керівників, відповідальних за культурну роботу. В серпні 1917 року він в одній із своїх доповідей зауважив: «Культурно-просвітницька робота такою ж мірою важлива, як і інші форми робітничого руху; адже за нашими поняттями, це не просто позашкільна

освіта, навчання грамоті, – це відпрацювання цілісного, вибудованого світосприймання» [5, с. 1].

По мірі того, як розширюється розмах діяльності культурно-просвітницьких організацій, важко стало керувати ними. Ще в серпні 1917 року на 2-й Петроградській конференції фабрично-заводських комітетів А. Луначарський підняв питання про об'єднання розпорошеної культурно-просвітницької роботи. За його ініціативою було обрано організаційне бюро із 5 чоловік після скликання I Петроградської конференції пролетарських культурно-просвітницьких організацій, яка відбулася 16, 17 та 19 жовтня 1917 року. Вона, по суті, поклала початок заснуванню Пролеткульту, хоча сама по собі назва «Пролеткульт» з'явилася пізніше, в листопаді 1917 року.

На початку 1918 року при Державній комісії з питань освіти (пізніше реформованій в Народний комісаріат просвіти) був створений відділ пролетарських культурно-просвітницьких організацій. Відділ разом з Петроградським Пролеткультом підготував та скликав Першу Всеросійську конференцію пролетарських культурно-просвітницьких організацій, яка відбулася 15–20 вересня 1918 року. «Пролетаріат скликав багато з'їздів та конференцій, але на них він загострював свою увагу виключно на питаннях політичної та економічної боротьби. І тільки після жовтневої революції, коли диктатура пролетаріату відкрила перед робітничим класом широкі горизонти, він розпочав вирішувати нову проблему, проблему нової культури, суто класової пролетарської культури» [2, с. 45].

Основою пролеткультівської організації був клуб – суспільна організація, яка об'єднувала народні маси приблизно одного соціального прошарку для спільного відпочинку, розваг, практичної художньої роботи. Процес формування клубів та розповсюдження клубного руху простежуються у друкованих виданнях та інших матеріалах. За словами пролеткультівських організаторів клубної роботи, процес організації клубу повинен містити в собі сім пунктів: 1) ознайомлення з народними масами району; 2) попередня агітація, яка проводилася або самими агітаторами, або з залученням місцевої революційно налаштованої інтелігенції; 3) обирання організаційного ядра, того, яке б проводило агітацію серед широких верств населення; 4) визначення району: його

територіальні рамки, культурний потенціал, демографічний склад; 5) пошук обладнання та приміщення для клубу; 6) перші збори членів, на якому обиралися правління та складався статут клубу; 7) безпосередньо відкриття клубу, як правило приурочене до якогось свята.

Управління справами клубу покладалося на загальні збори та керівництво. Керівництво обиралися загальними зборами клубу. Воно складалося з головуючого, його помічника та казначея. В обов'язки правління входило керівництво роботою клубу, скликання загальних зборів, ведення книги членських внесків та бухгалтерська звітність. Загальні збори членів клубу скликалися, як правило, один раз на півроку. На них запрошувалися всі члени клубу.

Клуби виконували завдання різних напрямків: від інтелектуальної просвіти до культурного відпочинку. Ось як визначаються завдання клубу з методичної точки зору: 1) давати знання та привчати до читання; 2) всебічно розвивати людину; 3) опанувати мистецтво вираження та аргументування своїх думок з метою ведення ефективної бесіди; 4) допомагати визначити загальне світосприйняття; 5) навчити виявляти власну ініціативу; 6) виховувати навички колективної праці; 7) вчити помічати та розуміти все прекрасне в музиці, живописі, скульптурі і, головне, в самому житті – осмисленому трудовому житті.

В клубі організовувалися різноманітні гуртки, курси, працювали читальні зали, довідкове бюро, буфет, діяли літературні, хоріві, музичні, драматичні, наукові студії, студії зображувальної діяльності, де працівники виконували свою роботу відповідно до власних бажань та вподобань. Масштабність клубної роботи з одного боку обумовлена тим, що вона вибудовується не за раніше напрацьованою згори програмою, а, виходячи з різноманітних, постійно змінних запитів народних мас, які прагнуть повністю задовольнити всі свої духовні потреби. З іншого боку, широта захвату клубною роботою обумовлюється тим, що клуб – це орган первинного залучення робітничого класу до культури, де кожен індивід лише знаходить себе.

В 1919 році в зв'язку з фінансовими труднощами, відсутністю кваліфікованих робітників та приміщень мережа пролеткультивських організацій (клубів) дещо скоротилася: «Останнім часом, в зв'язку з колосальною житловою тісністю, створення нових клубів не зустрічає особливих симпатій в Міськкомах» [4, с. 43].

Однак вже на початку 1920 року

чисельність Пролеткультів знову збільшилась. «Тільки рік тому Пролеткульт ледве знайшов свій прихисток в столиці, і в подальшому існуванні його мала сумніви найавторитетніша газета нашого часу «Правда». Ледве закріпивши свої позиції в столиці, він поширився на промислові центри, губернські та повітові містечка... Тепер вже велику чисельність пролеткультив висуває село» [6, с. 10], – повідомляли місцеві газети.

За партійною приналежністю Пролеткульти заявляли про себе як безпартійні. До них могли входити всі бажаючі, незалежно від політичних вподобань. Пролеткультивські клуби стали проповідниками ідей ВКП(б). За методичними рекомендаціями: «Не будучи партійним, клуб працює на партію, готуючи людей, які мають свідомі поняття про суспільно-політичні питання, і свідомо вступаючи до лав партії, поглиблюючи, таким чином, всю партійну роботу...» [1, с. 43].

Широка практична діяльність Пролеткультив потребувала доволі серйозних матеріальних витрат. «Клуб як заклад багатий за змістом своєї роботи, потребує вкладення коштів. Ці кошти держава, через убогість свого бюджету, не може надати. Вихід із цього скрутного положення буде, якщо організований пролетаріат буде вносити кошти на утримання свого клубу» [4, с. 45].

Ще однією вагомою проблемою пролеткультив була кадрова проблема. Один із активних учасників пролеткультивського руху місцевого впорядкування зауважував на тому, що «працівників, досвідчених в культурно-просвітницькій роботі не було» [3, с. 368].

Спостерігаючи постійну нестачу досвідчених культурних організаторів та розуміючи всю важливість їх в справі культурного будівництва, одним із пріоритетних завдань пролеткультивських організацій стало формування «нового тупу робітника, який мав відповідати всім тим винятковим чеснотам, котрі відрізняли кращих революціонерів минулого, озброїти його достатніми знаннями та більш пристосувати до мирного життя» [3, с. 170].

Для досягнення цієї мети при пролеткультивських організаціях стали регулярно проводитися п'ятитижневі курси підготовки культурних організаторів і робітників. Програма була поділена на дві частини – загальноосвітню та спеціальну. Вдень читалися лекції, а ввечері проводилися практичні заняття в клубі. Також проводилися педагогічні та медичні курси.

Курси культурних працівників отримали високу оцінку партійного керівництва. «Необхідно відзначити роботу з підготовки клубного персоналу, якому Пролеткульт

пріділив особливу увагу в революційні роки. Так звані неодноразово проведені «клубні курси» після теоретичної та практичної підготовки випустили вагомі кадри працівників клубної справи для багатьох губерній» [2, с. 47].

В своїх клубах пролеткульту розгорнули різносторонню практичну діяльність. В створених студіях для втілення творчих здібностей студійців були задіяні нарізно-манітніші форми та методи роботи. В цілому, практична діяльність Пролеткультів була спрямована на вирішення двох основних завдань – культурна просвіта широких верств населення і розвиток творчості в кожного конкретного студійця. «Пролеткульт будує свою роботу на безпосередніх культурних потребах робітників, не рахуючись з абстрактними теоріями. Оскільки теорія повинна виходити із практики, а не робота із теорії» [6, с. 12].

Слід відзначити, що до 1920-х рр. загальна більшість народу була безграмотною або малограмотною. «Найскладніша робота, яка чекала тепер радянську владу, – це просвіта широких робітничих мас. Просвіта того темного робітника, від якого залежить подальший хід революції» [1, с. 45].

З метою ліквідації неграмотності в пролеткультівських клубах були організовані спеціальні клуби грамотності. Робітники, які навчалися, займалися 6 годин на добу і отримували свій звичайний денний заробіток. Курс навчання продовжувався 2 місяця.

Пролеткультівці прекрасно розуміли значення бібліотек в справі культурної просвіти. В одній із брошур того часу зазначалося: «Вона (бібліотека-читальня) є найкращим засобом, який дає знання для народу» [4, с. 47].

З метою ознайомлення неписьменних верств населення з актуальними проблемами в клубах практикувалися читання вголос. «Ця форма просвітницької, пропагандистської і агітаційної діяльності стала на початку 1920-х років найбільш масовою, особливо серед молоді» [2, с. 49].

Широко була презентована масова робота. В клубах проводилися лекції, бесіди, сімейні вечори з питань політичної економії і програми ВКП(б), диспути на антирелігійні теми, народні суди над п'яницями, прогульниками, бракоробами. Разом з тим в клубах був введений «Обов'язковий курс лекцій для всіх студій клубу», в основі якого полягало вивчення політекономії та історії соціалізму, історії світової культури.

Цікавою була ініціатива пролеткультівців про створення Палацу пролетарської культури, яка була достатньо популярною серед членів клубів і студій Пролеткульту. «За словами

ініціаторів групи Палац повинен бути грандіозним, пишним, просторим та загально-доступним, оскільки він призначений для великого натовпу. В робочому Палаці слід об'єднати все прекрасне, чим живе людина: науку, задоволення, мистецтво, відпочинок, розваги, спорт» [1, с. 47].

Крім заохочення клубного руху Пролеткульт з Відділом народної освіти сприяв організації в містах майстерень театральних приладь, шкіл співу, шкіл живопису та оркестру, майстерень музичних інструментів, музеїв, робітничо-селянських університетів. Вперше були створені балетні студії і навіть невеликі опери. Створювалися перші дитячі музичні школи, в які брали дітей у віці 6–12 років. Також діяла широка мережа повітових пролеткультів, за ініціативою котрих в повітах і волостях були відкриті клуби, народні будинки, хати-читальні і тому подібні культурно-просвітницькі організації.

Недостатньо вивченими є питання становлення робітничих клубів в умовах суспільно-історичних змін, організаційні засади діяльності робітничих клубів як освітньо-просвітницьких осередків, освітньо-просвітницька та культурна діяльність робітничих клубів. Слід також виокремити аспекти окресленої проблеми, які потребують подальшого ґрунтовного розгляду. Серед них слід детально окреслити наступні: передумови виникнення клубних форм роботи як історико-педагогічного феномену; основні етапи становлення та розвитку робітничих клубів; нормативно-правові засади діяльності, навчально-методичне забезпечення та організаційну структуру робітничих клубів; освітньо-просвітницьку та культурно-творчу діяльність як основний напрям практичної роботи; освітньо-виховні ідеї робітничих клубів на сторінках періодичної літератури та ін.

В перші післяреволюційні роки в справі формування і розповсюдження ідей пролетарської культури незалежне і особливе місце займає Пролеткульт. Саме він на початковому етапі свого існування став домінуючим чинником культурної розбудови країни. Основною структурною ланкою Пролеткульту став робітничий клуб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Булавка Л. Пролетарская культура: культура для пролетариата? / Л. Булавка // Альтернативы. – 2011. – № 4. С. 41–51.
2. Довгопол В. Рабочий класс Украины в годы социалистической индустриализации (1926–1929 гг.) [Рукопись] : автореф. дис. ... д-ра ист. Наук : (07.571) / В. Н. Довгопол; Офиц. оппон. П. П. Гудзенко, К. К. Шиян,

- И. Т. Щербина; Харьк. гос. ун-т им. А. М. Горького, Донец. гос. ун-т. - Х., 1971. - 79 с.
3. Кравченко О. Робочий клуб у системі культурно-просвітницьких організацій Пролеткульту / О. О. Кравченко // Педагогічний дискурс. - 2013. - Вип. 15. - С. 367-371.
  4. Лапина И. А. Пролеткульт и проект «социализации науки» / И. А. Лапина // Общество. Среда. Развитие. - 2011. - № 2. - С. 43-47.
  5. Луначарский А. Пролеткульт и советская культурная работа / А. Луначарский // Пролетарская культура. - 1919. - № 7-8. - С. 1-3.
  6. Наконечный С. Клубы Украины и коммунистическое воспитание трудящихся в первые годы НЭПА (1921-1923 гг.) [Рукопись] : автореф. дис. ... канд. ист. наук : (07.571) / С. И. Наконечный; Науч. рук. И. Л. Шерман, Офиц. оппон. К. К. Шиян, П. Т. Мирошникова; Харьк. гос. ун-т им. А. М. Горького, Харьк. инж.-экономический ин-т, Ин-т истории АН УССР. - Х., 1972. - 20 с.
- REFERENCES TRANSLATED AND
TRANSLITERATED**
1. Bulavka L. Proletarskaia kultura: kultura dlia proletaryata? / L. Bulavka // Alternatyvy. - 2011. - № 4. S. 41-51.
  2. Dovhopol V. Rabochyi klass Ukrainy v hodi sotsyalistycheskoi yndustryalizatsyy (1926-1929 hh.) [Rukopys] : avtoref. dys. ... d-ra yst. Nauk : (07.571) / V. N. Dovhopol; Ofyts. oppon. P. P. Hudzenko, K. K. Shyian, Y. T. Shcherbyna ; Khark. hos. un-t ym. A. M. Horkoho, Donets. hos. un-t. - Kh., 1971. - 79 s.
  3. Kravchenko O. Robochyi klub u systemi kulturno-prosvitnytskykh orhanizatsii Proletkultu / O. O. Kravchenko // Pedagogichnyi dyskurs. - 2013. - Vyp. 15. - S. 367-371.
  4. Lapyna Y. A. Proletkult y proekt «sotsyalizatsyy nauky» / Y. A. Lapyna // Obshchestvo. Sreda. Razvytye. - 2011. - № 2. - S. 43-47.
  5. Lunacharskyi A. Proletkult y sovetskaia kulturnaia rabota / A. Lunacharskyi // Proletarskaia kultura. - 1919. - № 7-8. - S. 1-3.
  6. Nakonechnyi S. Kluby Ukrainy v kommunistycheskoe vospytanye trudiashchykhsia v pervye hody NEPA (1921-1923 hh.) [Rukopys] : avtoref. dys. ... kand. yst. nauk : (07.571) / S. Y. Nakonechnyi; Nauch. ruk. Y. L. Sherman, Ofyts. oppon. K. K. Shyian, P. T. Myroshnykova ; Khark. hos. un-t ym. A. M. Horkoho, Khark. ynzh.-ekonomycheskyi yn-t, Yn-t ystoryy AN USSR. - Kh., 1972. - 20 s.